

*Спеціалізованій вченій раді ДФ 70.895.008
у Хмельницькому університеті управління
та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8*

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
ЛУКАСЕВИЧ-КРУТНИК Ірини Степанівни

на дисертацію
ТІТОВОЇ Ганни Олексіївни
**«РОЗРАХУНКОВІ ВІДНОСИНИ В СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ
КОМЕРЦІЇ»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право
за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дослідження. Ринок платежів займає визначне місце в ринковій економіці, обслуговуючи переміщення грошей між суб'єктами економіки. Традиційні паперові гроші не можуть задовольняти усі потреби суб'єктів економіки, які виникають в процесі економічних відносин, що актуалізує проблему розвитку альтернативних засобів платежу. Крім того, світова практика демонструє, що альтернативні платіжні інструменти, залежно від конкретного виду можуть стимулювати появу нових ринків, зростання національної економіки, підвищення її конкурентоспроможності, зменшення безробіття, покращення рівня життя. Також необхідно відмітити вплив нових видів розрахунків на повсякденне життя фізичних осіб. Так, у буденне життя українців електронні гроші увійшли відносно недавно (наприклад, в США цьому ринку вже років двадцять). Проте стрімкий розвиток електронної комерції і технологій зіграли свою роль у проникненні електронних грошей в українську економіку. Сьогодні багато інтернет-магазинів та інших суб'єктів господарювання, які так чи інакше пов'язані з технологіями і комунікаціями,

крім готівкового та безготівкового розрахунків, приймають оплату за товари і послуги в електронних грошах.

У зв'язку із цим варто відзначити, що важливим напрямком розвитку платіжних систем є поширення електронних розрахунків в сфері електронної комерції, що пов'язано із зростанням рівня поширення Інтернету, високою ефективністю мережі Інтернет як інструменту демонстрації товарів і послуг, а також збільшенням продажів цифрових товарів. Однак, ринок платіжних систем України слаборозвинутий через масштабність тіньової економіки та недосконалість діючого законодавства, яке не відповідає потребам ринку. Але важливість створення конкурентоспроможного ринку платежів складно перебільшити. Особливу актуальність цьому питанню надає підписання Угоди про асоціацію з ЄС та подальша інтеграція України в економічний простір Європи.

Наведені обставини не залишають сумнівів щодо актуальності обраної дисертанткою теми дослідження та науково-практичного значення роботи. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та європейського права на 2015-2020 роки «Правове забезпечення розбудови сталої демократії в контексті взаємодії національного, європейського та міжнародних правопорядків», кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний

реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження Ганни Олексіївни Тітової є науково обґрунтованими, адже у роботі, що рецензується, комплексно опрацьовано достатньо широкий спектр проблем, пов'язаних з розрахунковими відносинами в сфері електронної комерції. Авторкою правильно та чітко визначено об'єкт, предмет, методи, мету і задачі дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед, у тому, що рецензована робота є одним з перших у вітчизняній науці цивільного права комплексним вітчизняним дослідженням правових відносин із здійснення розрахунків, які виникають в результаті виконання правочинів в сфері електронної комерції, спрямованим на удосконалення національної правової системи в означуваній сфері.

Стосовно багатьох проблем авторка висловлює свою позицію, наводить додаткові аргументи на користь вже висловлених в юридичній літературі поглядів учених та практиків, до позицій яких вона схиляється, а також вдається до обґрунтованої критики тих точок зору дослідників, які, на її думку, є спірними.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що зроблені в ході дослідження висновки, пропозиції та рекомендації можуть використовуватися для подальшого розвитку вітчизняної науки цивільного права, в тому числі для подальшого поглибленого теоретичного вивчення проблем здійснення розрахунків в сфері електронної комерції. Результати дисертаційної роботи спрямовані також на внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України, врегулювання правових колізій та можуть бути використані при підготовці підручників, науково-практичних коментарів Цивільного кодексу України, у практичній

діяльності суддів, адвокатів, а також при викладанні навчальних дисциплін та окремих курсів, зокрема: «Цивільне право», «Міжнародне економічне право», «Міжнародні комерційні угоди», «Міжнародне фінансове право».

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних учених, які вивчали особливості правового регулювання розрахункових відносин в сфері електронної комерції. Зміст роботи свідчить, що її авторка у своєму дослідженні спирається на вивчення, творче осмислення і використання значної кількості джерел. Дисертанткою проаналізовано значне коло вітчизняної літератури з досліджуваної теми за окресленим напрямом. Усі ці теоретичні положення були належним чином критично проаналізовані і спрямовані дисертанткою на розвиток вчення та удосконалення інституту розрахункових відносин в сфері електронної комерції.

Результати дослідження пройшли належну апробацію, оскільки її основні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у 5 публікаціях, а саме: *три* у наукових виданнях України, визначених фаховими з юридичних наук; *одна* – у науковому періодичному виданні іншої держави (Республіка Молдова); *одна* – в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або ЄС з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувачки (Visegrad journal on human rights, Словаччина); а також у *п'яти* збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження. Мета, завдання і предмет дослідження зумовили структуру цієї роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел, а також додатків.

Основні положення та зміст наукового дослідження. Перший розділ дисертаційного дослідження «Загальні засади правового регулювання

розрахункових відносин в сфері електронної комерції» складається із трьох підрозділів, у яких проаналізовано поняття, правову природу правочинів в сфері електронної комерції; поняття, ознаки та види розрахунків в сфері електронної комерції, а також окреслено міжнародно-правове та національне законодавство, що регулює відносини, які виникають в сфері електронної комерції.

Автором наукової праці обґрунтовано вказується, що, враховуючи фактичне існування правочинів, що укладені дистанційно, логічним було б вважати місцем вчинення правочину місце, де фактично відбувається завершення правочину – тобто місце відвантаження товару, якщо він є предметом матеріального світу, або місцезнаходження сторони, яка надала оферту, коли предметом правочину є не фізичний товар, послуга або робота (С. 39 дисертаційної роботи).

Цілком обґрунтованою є позиція авторки рецензованої наукової роботи щодо змісту безготівкових коштів та електронних грошей, де вона наголошує, що це є різні економічні феномени, при яких головна відмінність електронних грошей від електронної форми безготівкових коштів полягає в відсутності зв'язку перших з конкретними банківськими рахунками користувачів систем електронних грошей, однак спільними рисами визначаються електронна форма записів даних та застосування схожих електронних засобів для фіксації і передачі даних (С. 56 дисертаційної роботи).

З'ясовуючи підходи міжнародно-правового та національного законодавства у сфері електронної комерції дисертанткою зроблено слушний висновок, що до нерегульованих питань слід віднести визначення понять «віртуальні товари» або «електронні товари» та «електронні послуги», оподаткування операцій з ними, права, обов'язки, правила взаємодії та відповідальність суб'єктів правочинів у сфері електронної комерції, а також правила державного контролю. В

перспективі неминуче посиляться роль трансграничного надання послуг і реалізації товарів через Інтернет, тому, слід вельми ретельно враховувати зобов'язання України за даним способом ведення комерційної діяльності особливо в таких галузях, як фінансові послуги, освіта, туристичні та низка професійних послуг, торгівля нематеріальними товарами та після продажне обслуговування споживачів (С. 65 дисертаційного дослідження).

У другому розділі дисертації *«Особливості здійснення розрахунків при виконанні правочину в сфері електронної комерції»* проаналізовано особливості укладання та виконання правочинів через мережу Інтернет, юридичну силу електронного договору, визначено специфіку оплати правочинів в сфері електронної комерції в Україні, а також досліджено еволюцію правового регулювання здійснення розрахунків в сфері електронній комерції в зарубіжних країнах.

Так, схвальним є висновок авторки, що до платіжних інструментів електронної платіжної системи можна віднести як документи на переказ, так і спеціальні платіжні засоби, які на сьогодні не знайшли своє відображення у ЦК України, але по суті є інструментами безготівкових роздрібних: платіжні банківські картки, електронні гроші, цифрові гроші і транскордонні грошові перекази, що посилює невідкладність запровадження правових механізмів у цій сфері (С. 87 дисертаційного дослідження).

Досить вдалим видається аналіз зарубіжного законодавства та права ЄС у досліджуваній сфері, викладений у підрозділі 2.3 дисертації, що підсилив актуальність теми дослідження, продемонстрував сфери, які на сьогодні не врегульовані національним законодавством та зумовив викладені авторкою напрямки удосконалення національного законодавства, викладені у розділі 3 дослідження.

Доречним видається висновок авторки, що на сьогодні ринок операторів електронної платіжної системи є складною структурою, до

складу якої входять традиційні банківські та віртуальні банківські установи, оператори електронних гаманців, мобільні оператори, рітейлери і соціальні мережі. Взаємодія вказаних учасників безготівкових розрахунків, заснована на належному законодавчому регулюванні, створюватиме сприятливу ситуацію для їх розвитку, в тому числі із застосуванням різних платіжних інструментів з метою залучення споживачів таких розрахунків.

Такими, що мають теоретичне та практичне значення, є висновки, які зроблені у третьому розділі дисертації *«Удосконалення правового регулювання сучасних видів розрахунків в сфері електронної комерції»*, у яких здійснено характеристику правової природи сучасних способів розрахунків у сфері електронної комерції, особливостей суб'єктного складу відносин з обслуговування розрахунків в сфері електронної комерції, а також перспективи наближення національної правової системи в сфері регулювання сучасних засобів розрахунків до міжнародних та регіональних правопорядків.

Варто зазначити, що в дисертації проведено аналіз проєктів нормативних актів, що стали чинними на момент захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Йдеться про ухвалений 08 вересня 2021 р. Верховною Радою України закон «Про віртуальні валюти», який дозволяє легалізувати ринок криптовалют в Україні. Запропонований у дисертації аналіз залишається актуальним і на сьогодні, оскільки Закон України «Про віртуальні валюти» залишає невирішеним ряд питань.

Аналізуючи проблеми правового регулювання у означуваній сфері, авторка справедливо вказує, що за відсутності нормативно-правового регулювання правовідносин між учасниками розрахунків, що виникають в ході використання платіжних систем, у всіх випадках визначаються виключно умовами пропонованих для укладення договорів (угод), які містять: визначення та/або опис засобу платежу, що використовується в

розрахунках; порядок здійснення електронних розрахунків; обсяг взаємних прав та обов'язків учасників розрахунків.

Найбільш оптимальним, на думку дисертантки, для правового визначення статусу електронних грошей є: прийняття нормативних актів, що встановлюють порядок здійснення електронних платежів, статус суб'єктів, які мають право емісії електронної вартості, правове закріплення цих механізмів, права і обов'язки учасників цього ринку, гарантії захисту їх прав, причому можна передбачити можливість одночасно як дотримання анонімності платежів, так і можливості доведення виробництва платежу.

Відзначаючи високий науковий рівень дисертаційного дослідження, необхідно вказати на наявність певних положень, які потребують додаткової аргументації або уточнення під час публічного захисту. Найбільш суттєвими з таких зауважень вважаємо наступні:

1. Позитивно оцінюючи висновки дисертантки щодо необхідності удосконалення чинного законодавства України у частині «підсилення» юридичної значущості електронного підпису, зокрема через надання йому статусу власноручного підпису особи, варто зауважити, що у роботі не знайшли місце сформовані пропозиції щодо способів захисту власника цифрового підпису, що вибув з його володіння без його згоди.

2. В дисертаційній роботі досліджено визначення поняття, особливостей та видів розрахунків в сфері електронної комерції, за результатами чого авторкою запропоновано класифікацію розрахунків в сфері електронної комерції за визначеними критеріями – готівкові, безготівкові, електронні розрахунки. Разом із тим, не знайшла свого обґрунтування позиція авторки щодо приналежності «електронних розрахунків» до підвиду безготівкових, зважаючи на те, що вони мають таку ж саму природу, як і безготівкові, що стосується відсутності факту передачі конкретних купюр від однієї особи до іншої.

3. В пункті 3 новизни авторкою вказується на необхідність розширення розуміння грошей (грошових коштів) в межах ЦК України визначенням можливості обігу цифрових платіжних засобів (електронних коштів, криптовалют та інших цифрових (віртуальних) активів) в електронних платіжних системах у випадках і в порядку, встановлених законом. Однак невирішеними в межах дослідження залишились питання, що можуть виникнути у зв'язку із такими пропозиціями і будуть стосуватись здійснення контролю за обігом віртуальних активів з метою уникнення емісії, зважаючи на те, що безконтрольне створення віртуальних активів може призвести до істотного знецінення вартості готівкових грошей, які забезпечені валовим внутрішнім продуктом держави.

4. На с. 135 дисертації авторкою вказується, що до числа цифрових активів у діяльності учасників цивільно-правових відносин можна віднести «віртуальні речі» – електронні об'єкти (цифрові товари), які в силу своєї віртуальності не є матеріальними речами, проте мають всі риси речей (товару). У зв'язку із цим потребує уточнення позиція авторки щодо можливості обмеження у володінні (користуванні, розпорядженні) такими об'єктами, що стосується, до прикладу, можливості накладення арешту на такі «віртуальні речі», заборони відчуження, примусового відчуження від волевиявлення власника.

Втім, висловлюючи наведені зауваження, слід зазначити, що вони не є суттєвими і переважно носять дискусійний характер або ж торкаються тих питань, які були не в повній мірі обґрунтованими чи аргументованими. І хоча вони слугують приводом для дискусії в ході публічного захисту дисертаційного дослідження, проте не впливають на раніше висловлену загальну позитивну оцінку роботи.

Таким чином, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за змістом, кількістю, обсягом публікацій і повнотою опублікованих

дисертантом матеріалів наукова робота Тітової Ганни Олексіївни на тему «Розрахункові відносини в сфері електронної комерції» відповідає вимогам, встановленим п. п. 9, 10, 11, 12 Постанови Кабінету Міністрів України «Про присудження ступеня доктора філософії» від 06 березня 2019 р. № 167, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а його авторка – Тітова Ганна Олексіївна – заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського
національного університету

Ірина ЛУКАСЕВИЧ-КРУТНИК

Підпис	<i>Ірина Лукасевич-Крутнік</i>
Завіряю:	<i>Аліна Сошик</i>
НАЧАЛЬНИК ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ	<i>Сошик</i>

